

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-2-17-26>

УДК: 374.09 (07)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5932-6502>

Валерій Мачуський,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Інститут проблем виховання НАПН України,

м. Київ

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ У НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

***Анотація.** Стаття присвячена проблемі екологічного виховання у неформальній освіті скандинавських країн.*

Основна мета статті полягає у здійсненні аналізу організаційно-методичних особливостей екологічного виховання у неформальній освіті Скандинавських країн та на основі порівняльного аналізу розробленні рекомендацій щодо можливості впровадження окремих прогресивних елементів зарубіжного досвіду в позашкільну освіту України.

З'ясовано, що Скандинавські країни за роки свого розвитку здобули значний досвід у галузі освіти. Сьогодні вони мають одну з найдосконаліших у світі систем освіти, зокрема в сфері неформальної екологічної освіти. Цей факт відображено у нормативно-правових документах з екологічного виховання.

Досвід Скандинавських країн засвідчує, що ці країни мають багато спільних та відмінних моментів у екологічному вихованні учнів.

На основі теоретичного аналізу зарубіжних джерел визначено зміст поняття «неформальна освіта», який визначається як будь-яка організована систематична освітня діяльність, що проводиться поза межами формальної системи для забезпечення окремих підгруп населення обраними видами навчання. Програми з неформальної освіти можуть мати різну тривалість та надавати або не надавати сертифікат після завершення навчання.

З'ясовано, що неформальна освіта у Скандинавських країнах спрямована на виховання екологічно свідомого громадянина, який добре обізнаний із проблемами навколишнього середовища і готовий брати активну участь в їхньому вирішенні.

У статті досліджено форми і методи екологічного навчання та виховання учнів, зроблено висновок, що в основному у неформальній освіті Скандинавських країн використовуються групові форми навчання і виховання. Завдання неформальної екологічної освіти довести до свідомості кожного учня необхідність сталого розвитку, вирішення екологічних проблем навколишнього середовища за допомогою методів формування суспільної свідомості та методів стимулювання морально доцільної та соціально значущої поведінки і діяльності.

Розроблено рекомендації щодо можливості використання досвіду Скандинавських країн в освітньому процесі позашкільних освітніх закладів України.

***Ключові слова:** екологічне виховання, сталий розвиток, позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, неформальна освіта Скандинавських країн.*

© Валерій Мачуський, 2022

Вступ. Екологічне виховання зумовлене перманентною світовою екологічною кризою, причина якої криється у практичній діяльності людини. Основи свідомості, екологічної культури, ставлення особистості до світу природи закладаються в дитинстві, що підтверджує актуальність використання цього періоду формування підростаючої особистості для її екологічного виховання.

Значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів екологічного виховання у закладах позашкільної освіти в Україні зробили такі науковці, як: В. Вербицький [1], Г. Пустовіт [6], Н. Пустовіт [7] та інших.

Неформальна освіта згідно з Міжнародним стандартом класифікації освіти розробленим ЮНЕСКО, визначається як будь-яка організована систематична освітня діяльність, що проводиться поза межами формальної системи для забезпечення окремих підгруп населення обраними видами навчання. Водночас програми неформальної освіти можуть мати різну тривалість і надавати або не надавати сертифікат після завершення навчання [12].

Неформальна освіта в основному відбувається за межами формальної освітньої системи та є добровільною. Вона охоплює широкий спектр навчальних напрямів, таких як: молодіжна робота, молодіжні клуби, спортивні асоціації, волонтерські служби, професійні види діяльності та багато інших видів діяльності, які організують досвід навчання. Неформальна освіта має менш структурований навчальний план та менші повноваження у видачі офіційних документів про закінчення навчання, що зумовлює її слабку соціальну та фінансову позицію [13].

У вирішенні проблеми екологічного виховання майбутніх поколінь у позашкільній діяльності, Україна має спиратися на досвід провідних європейських країн, які на своєму шляху до побудови розвинених держав зіткнулися зі схожими проблемами екології та суспільства. Особливу увагу привертають Скандинавські країни, які вирізняються високим економічним, культурним і екологічним розвитком [4].

Отже, проблема екологічного виховання в учнів у неформальній освіті Скандинавських країн є доволі важливою як в теоретичному, так і практичному плані.

Мета та завдання. Метою статті є здійснення аналізу організаційно-методичних особливостей екологічного виховання у неформальній освіті Скандинавських країн та на основі порівняльного аналізу розроблення рекомендацій щодо можливості впровадження окремих прогресивних елементів зарубіжного досвіду в позашкільну освіту України.

Методи дослідження: аналіз нормативних документів, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми екологічного виховання у неформальній освіті Скандинавських країн, порівняльний аналіз та узагальнення з метою визначення спільних та відмінних параметрів стану розробленості проблеми та формулювання рекомендацій для

позашкільної освіти України з використанням зарубіжного досвіду.

Результати дослідження. Активний розвиток екологічного виховання у Скандинавських країнах розпочався з утворенням Кооперації діяльності з питань культури. Основою освітньої роботи у галузі навколишнього середовища став норвезький проект, у якому визначена мета екологічної освіти: учні мають поважати і цінувати життя в усіх його проявах; розуміти залежність людини від навколишнього середовища і природних ресурсів; мати чітку уяву про проблеми природи сьогодення; знати права і обов'язки кожного громадянина і всього суспільства загалом відносно навколишнього середовища; набувати знань, умінь, навичок, щоб робити свій внесок у вирішення нагальних проблем охорони природи [3].

Оскільки Норвегія була першою із Скандинавських країн, де була започаткована педагогіка Friluftsliv, вони першими визначили етимологію поняття «Friluftsliv». Згідно з офіційним визначенням норвезьким урядом, поняття «Friluftsliv» означає бути реально активним на природі, з метою набуття відповідного життєвого досвіду.

У Норвегії і Фінляндії велика увага звертається на екологічне виховання дітей молодшого шкільного віку. Наприклад, у Норвегії більшу частину часу відводять для спостережень за явищами природи у різні пори року як на природі, так і в приміщенні, а також для проведення одноденних екскурсій. Педагоги проходять спеціальну підготовку, вивчають екологію, навколишнє природне середовище і ресурси. Під час польових занять вихованці здобувають знання про фотосинтез, взаємозв'язки між рослинами і тваринами, енергію, харчові ланцюги, кругообіг речовин у природі і роль людини в навколишньому середовищі.

Відкрита система общинної школи дає змогу забезпечити співпрацю школярів і дорослих у вирішенні актуальних проблем місцевої общини. Ця система успішно застосовується у неформальній екологічній діяльності Скандинавських країн. Так сучасна норвезька школа Брічхелл стала центром вирішення актуальних екологічних проблем. Мешканці общини збирають різні види відходів (пластикові відходи, старі прилади та інструменти). Ця община є ініціатором боротьби з фосфатними пральними порошками, які забруднюють навколишнє середовище.

У Фінляндії систематичну освіту з питань навколишнього середовища діти здобувають у спеціальних центрах, на одноденних заняттях. Програма таких занять

передбачає вивчення предметів і явищ навколишнього середовища, зокрема: відомості про рослини, тварин, людей, кругообіг води у природі, зміни пір року, охорону довкілля. Вихователі використовують різні методи навчання, проводять екскурсії на природу, застосовують ділові та імітаційні ігри, заохочують творчу ініціативу дітей [8].

У Фінляндії діють школи природи, які можуть бути як складовою формального навчання на всіх рівнях від дитячого садка до університету, так і частиною неформальної освіти. Діяльність закладу освіти не обмежена місцем розташування і може організовуватися громадськими організаціями, муніципальною владою або приватним сектором у «школах природи» або в «школах довкілля». Про це йдеться у нових національних критеріях для шкіл природи та дозвілля, прийнятих на засіданні Спільки шкіл природи та довкілля у березні 2008 року. Проте, школи природи зазвичай охоплюють дітей лише початкової та середньої ланки освіти. Фінські школи природи не мають постійного контингенту учнів. До занять залучаються учні з сусідніх шкіл. Як початкові, так і середні школи природи фінансуються місцевою владою. Головна мета навчання в таких школах зосереджена на знаннях про природу, практичній діяльності на природі, та здобуття навичок навчання. Учні є активними суб'єктами процесу навчання, поєднаного з практичною діяльністю [10].

У екологічному вихованні учнів беруть участь різні громадські організації. Це виявляється у плануванні короткострокових екологічних курсів, проєктів, спеціальних тематичних днів, змагань і таборів. Вони можуть проводитися як у навчальний час, так і позанавчальний. Наприклад, Ліга природи є відповідальною за неформальні екологічні клуби, Фінська асоціація з Рекреаційного спорту організовує серії природних стежок для дошкільнят, учнів початкової та середньої школи [11].

Швеція є однією з тих країн, які почали впроваджувати екологічну реформу та систему заходів проти таких важливих екологічних проблем, як викид вуглецю в повітря та ядерна зброя. Шведська історія, культура та суспільство взагалі були просякнуті екологічними проблемами країни. І їй вдалося подолати екологічну кризу та виховати екологічно свідоме суспільство, яке відповідає не тільки за себе і за свої вчинки, а і за навколишнє середовище [3].

Швеція за роки свого розвитку як незалежна європейська держава здобула значний досвід в сфері неформальної екологічної освіти. Сталий розвиток суспільства, взаємозв'язок людини та навколишнього середовища, а також їх існування є важливою складовою освіти

Швеції як формальної, так і неформальної. В кожному навчальному предметі провідним завданням є сталий, екологічно-збалансований розвиток суспільства, який нерозривно пов'язаний з усіма напрямками освітнього процесу.

У шведській освітній системі окремо виділяється позашкільна освіта дітей, яка включає дошкільне навчання та догляд за дітьми після школи або під час канікул. Догляд за дітьми після школи або під час канікул організовується дозвіллевими центрами та дозвіллевими центрами на природі для дітей до 12 років.

Недержавний рівень передбачає безпосередню участь недержавних організацій у формуванні екологічної діяльності учнів середнього ступеня навчання. Серед них необхідно відмітити: педагогіка Friluftsliv, організація скаутів, Лісові школи та Школи природи, проєкт SPRING, організація «Природа та молодь Швеції», «Залишимо Швецію чистою» тощо.

Сповідування стратегії сталого розвитку держави в Швеції накладає помітний відбиток і на освітню систему Швеції. Це зумовлює впровадження теорії сталого розвитку в методи навчання та виховання. Серед найпоширеніших методів, які використовуються з метою екологічного виховання учнів, можна виділити: активні методи навчання, гра, вулик, мозковий штурм, метод проєктів, дискусія, зміна складу груп, навчання на основі розв'язання проблем [2].

Організацію Грінпіс Нордік було створено як регіональний офіс Скандинавських країн. Основне її завданням полягає в сприянні екологічному розвитку та привертає увагу людей та влади до збереження природи. Головною відмінністю організації є те, що фінансування вона отримує переважно із пожертв людей, небайдужих до збереження природи. Грінпіс не приймає фінансування бізнесу, влади та політичних партій. Грінпіс Нордік залучає до своїх лав усіх тих, хто прагне зробити екологічно чистим середовище. У своїй роботі організація застосовує індивідуальні та групові форми роботи, оскільки саме вони сприяють розвитку громадської самосвідомості та реалізують різноманітні функції виховної екологічної діяльності, а саме: відбувається передача досвіду від організаторів до учасників, накопичення позитивного екологічного досвіду учасниками, обмін накопиченим досвідом і його закріплення у вигляді позитивних природоохоронних традицій [3].

У різних Скандинавських країнах існують і відмінності у організації неформальної освіти. Так, у деяких країнах неформальна освіта організовується та фінансується Міністерством освіти, в інших випадках схожі організації перебувають у сфері управління

муніципалітетів. У деяких країнах (Нідерланди, Швеція, Данія) законом установлюються рівні права для формальної та неформальної освіти, що на практиці не завжди означає рівні фінансові можливості, але в усіх, без винятку, країнах існує думка, що неформальна освіта є обов'язковою ланкою між школою і реальним життям.

Обговорення. Розвиток неформальної освіти є одним із основних пріоритетів для Скандинавських країн. Поняття «неформальна освіта» означає освітній процес, організований поза межами формальної освіти і призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей. Неформальна освіта здобувається з власної ініціативи і може бути організована різними інститутами. Важливу роль в організації неформальної освіти відіграють неурядові громадські організації, що працюють з молоддю [9].

Витоками неформальної освіти в Скандинавських країнах вважаються ідеї датського філософа Грундвіга, ключовими з яких є освіта для життя, рівноправний та збалансований діалог учасників освіти, віра в мудрість та обдарованість кожної людини. Саме ці ідеї покладені в основу концепції фолкбілднінгу, що реалізує концепцію освіти впродовж життя. В шведській науково-педагогічній літературі фолкбілднінг визначається як система децентралізованого навчання, яке проводиться на добровільних засадах різними недержавними організаціями та безпосередньо самими учасниками навчання і спрямована на розвиток демократичного суспільства через неперервне навчання кожної особистості [14].

Дослідниця освітньої системи Скандинавських країн О. Огієнко характеризує скандинавську освіту як спрямовану на задоволення соціальних, екологічних та особистісних потреб [5].

Ми переконалися у вагомому впливі неформальної освіти на екологічне виховання учнів у Скандинавських країнах. Досвід Скандинавських країн доводить, що ці країни мають багато спільних і відмінних рис у екологічному вихованні учнів. Спільною ознакою в організації неформальної екологічної діяльності цих країн є розуміння необхідності співпраці у галузі неформальної екологічної освіти між державою, приватним сектором і громадянським суспільством.

Висновки. За результатами дослідження зроблені висновки про те, що досвід екологічного виховання у неформальній освіті Скандинавських країн може бути впроваджений у практику роботи позашкільної освіти України.

На державному рівні доцільно:

- розробити і впровадити державну програму розвитку позашкільної екологічної освіти;

- переорієнтувати зміст, форми та методи екологічного виховання з огляду на використання базових екологічних знань, визначення екологічних цінностей та формування умінь застосувати дані знання у екологічній діяльності;

- модернізація та покращення якості позашкільної освіти з метою підвищення інтересу й рівня залученості вихованців до виконання творчих та пошуково-дослідницьких завдань екологічного характеру;

- вдосконалити підготовку педагогічних працівників закладів позашкільної освіти України з урахуванням досвіду Скандинавських країн, зокрема, щодо використання інноваційних форм та методів екологічного виховання;

- на регулярній основі залучити громадські екологічні організації до співпраці із закладами позашкільної освіти.

На інституційному рівні:

- розширити повноваження закладів позашкільної освіти та збільшити кількість годин для занять з формування у підлітків готовності до екологічної діяльності;

- переорієнтувати проведення занять з площини пізнавальної у практично-діяльнісну шляхом залучення підлітків до вирішення екологічних ситуацій та до виконання проєктів;

- урізноманітнити форми та методи екологічного виховання;

- розширити міжпредметні зв'язки, упроваджувати в освітній процес комплексні програми й інтегровані курси, поєднуючи знання з природничих наук із практичною екологічною діяльністю та творчим самовираженням учнів;

- залучити батьків до активної співпраці із закладами позашкільної освіти й передбачити для них консультації з питань екологічного виховання;

- запровадити на регулярній основі навчальну практику на пришкольній ділянці, парку чи лісі з метою ознайомлення підлітків з екологічною ситуацією на місцевості, підвищення мотивації до усунення екологічних проблем.

На індивідуальному рівні доцільно:

- брати активну участь у житті громади, що допоможе бути в курсі екологічної ситуації в регіоні та набути умінь та навичок вирішення екологічних проблем;

- складати план екологічно корисних дій та проводити постійний моніторинг власних досягнень у екологічній діяльності, спрямованих на поліпшення екологічної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. Вербицький В. В. Позашкільна освіта у вимірі XXI століття. Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки: збірник матеріалів всеукр. пед. Конференції (Київ, 2-3 грудня 2008 р.)/ В. В. Вербицький/ [за заг. редакцією В. В. Вербицького] Київ: АВЕРС, 2008. 308 с.
2. Колодько І. М. Форми і методи екологічного виховання учнів середнього ступеня навчання у неформальній освіті Королівства Швеції. *Розвиток людини в інформаційному суспільстві та у суспільстві знань*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2019. С. 92-101.
3. Колодько І. М. Формування у підлітків готовності до екологічної діяльності в неформальній освіті європейських країн. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ІПВ НАПН України, (15 жовтня 2014 р., м. Київ). Кіровоград, 2014. С. 333-341.
4. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти: методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. Київ, 2020. 164 с.
5. Огієнко О.І. Навчальний гурток як форма неформальної освіти дорослих у Швеції. *Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія XXI століття*: матеріали 6-ї міжнар. наук.-теорет. конф., м. Київ, 8-9 червня 2007. К., 2007. Кн. 2. С. 377-381.
6. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. К.-Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.
7. Пустовіт Н.А. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків. *Наукові записки. Серія: педагогіка і психологія*. Вип. 5. Вінниця: РВВ ДП "Державна картографічна фабрика", 2001. С. 59-62.
8. Швед М. Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти. *Вісник Львівського університету: серія педагогічна*. 2003. Вип. 17. С. 167-174.
9. Colley H., Hodkins P., Malcom J. Informality and formality in learning. *Lifelong Learning Institute University of Leeds*. P. 15-23.
10. Environmental Education in Finland – A Case Study of Environmental Education in Nature Schools / Eila Jeronen, Juha Jeronen, Hanna Raustia. *International Journal of Environmental & Science Education*. 2009. Vol. 4. No. 1. P. 1-23.
11. Informal country report. Czech Republic. Retrieved from www.unesco.org
12. International standard classification of education, ISCED 1997. http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm
13. Manuela du Bois-Reymond Study on the links between formal and non-formal education. – Directorate of Youth & Sport. Strasburg, March 2003, p. 32.
14. Popular Education (Folkbildning) from an International Perspective. Retrieved from: <http://www.populareducation.co.za>

References

1. Verbytskyi, V. V. (2008). Pozashkilna osvita u vymiri XXI stolittia [Out-of-school education in the dimension of the XXI century]. *Pozashkilna osvita: istorychni postupy ta zdobutky: Conference Proceedings* (Kyiv, December 2-3, 2008). Kyiv: AVERS, – 308 s.
2. Kolodko, I. M. (2019). Formy i metody ekolohichnoho vykhovannya uchniv serednoho stupenya navchannya u neformalnyi osviti Korolivstva Shvetsiyi [Forms and methods of ecological education of middle school students in non-formal education of the Kingdom of Sweden]. *Rozvytok lyudyny v informatsynomu suspilstvi ta u suspilstvi znan: Conference Proceedings* (pp. 92-101).
3. Kolodko, I. M. (2014). Formuvannia u pidlitkiv hotovnosti do ekolohichnoi diyalnosti v neformalnii osviti yevropeiskykh krain [Formation of adolescents' readiness for environmental activities in non-formal education of European countries]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditey ta uchnivskoyi molodi: Conference Proceedings* (Kyiv, October 15, 2014) (pp. 333-341). Kirovohrad.
4. Machuskyi, V. V. (Ed.). (2020). *Modernizatsiia orhanizatsii osvithnoho protsesu v zakladakh pozashkilnoi osvity* [Modernization of the organization of the educational process in institutions of out-of-

school education]. Kyiv.

5. Ohienko, O. I. (2007). Navchalnyi hurtok yak forma neformalnoi osvity doroslykh u Shvetsii [Educational club as a form of non-formal adult education in Sweden]. *Alternatyvni modeli rozvytku suspilstva. Tretia svitova teoriia XXI stolittia: Conference Proceedings: Vol. 2* (pp. 377–381). (Kyiv, June 8–9, 2007). Kyiv.

6. Pustovit, H. P. (2004). *Teoretyko-metodychni osnovy ekolohichnoi osvity i vykhovannia uchniv 1–9 klasiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Theoretical and methodological foundations of environmental education and education of students of 1–9 grades in institutions of out-of-school education]. Kyiv-Luhansk: Alma-mater.

7. Pustovit, N. A. (2001). Osobystisno oriyentovani tekhnolohiyi ekolohichnoho vykhovannia pidlitkiv [Person-oriented technologies of environmental education of teenagers]. *Naukovi zapysky. Seriya: pedahohika i psykhologhiia*, 5, 59–62.

8. Shved, M. (2003). Tendentsii rozvytku zarubizhnoi ekolohichnoi osvity [Trends in the development of foreign environmental education]. *Visnyk Lvivskoho universytetu: seriya pedahohichna*, 17, 167–174.

9. Colley, H., Hodkins, P., & Malcom, J. Informality and formality in learning. *Lifelong Learning Institute University of Leeds* (pp. 15–23).

10. Jeronen, E., Jeronen, J., & Raustia (2009). Environmental Education in Finland – A Case Study of Environmental Education in Nature Schools. *International Journal of Environmental & Science Education*, 4(1), 1–23 (p. 4)

11. *Informal country report. Czech Republic*. Retrieved from <https://unece.org/>

12. *International standard classification of education, ISCED*. (1997). Retrieved from: http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm

13. Directorate of Youth & Sport (2003, March). *Manuela du Bois-Reymond Study on the links between formal and non-formal education*. Strasburg.

14. *Popular Education (Folkbildning) from an International Perspective*. Retrieved from: <http://www.populareducation.co.za>

Valerii Machuskyi,

*PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

ENVIRONMENTAL EDUCATION IN INFORMAL EDUCATION OF THE SCANDINAVIAN COUNTRIES

Abstract. *The article is devoted to the problem of environmental education in non-formal education in the Scandinavian countries.*

The main purpose of the article is to analyze the organizational and methodological features of environmental education in non-formal education in the Scandinavian countries and, based on a comparative analysis, to develop recommendations regarding the possibility of introducing certain progressive elements of foreign experience into extra-curricular education in Ukraine.

It was found that the Scandinavian countries have gained significant experience in the field of education over the years of their development. Today, they have one of the most advanced education systems in the world, particularly in the field of non-formal environmental education. This fact is evidenced by regulatory and legal documents on environmental education.

The experience of the Scandinavian countries proves that these countries have many common and distinctive points in the environmental education of students. It was found that the Scandinavian countries have gained significant experience in the field of education over the years of their development. Nowadays, they have one of the most advanced education systems in the world, particularly in the field of non-formal environmental education. This fact is evidenced by regulatory and legal documents on environmental

education.

The experience of the Scandinavian countries proves that these countries have many common and distinctive points in the environmental education of students.

Based on the theoretical analysis of foreign sources, the meaning of the concept of “informal education” is determined, which is defined as any organized systematic educational activity conducted outside the formal system to provide certain subgroups of the population with selected types of education. Non-formal education programs may vary in length and may or may not award a certificate upon completion.

It has been found that non-formal education in the Scandinavian countries is aimed at raising an ecologically conscious citizen who is well aware of environmental problems and is ready to take an active part in solving them.

The article examines the forms and methods of environmental education and education of students, it is concluded that mainly group forms of education and education are used in non-formal education in the Scandinavian countries. The task of informal environmental education is to bring to the consciousness of every student the need for sustainable development, the solution of ecological problems of the environment with the help of methods of forming social consciousness and methods of stimulating morally appropriate and socially significant behavior and activities.

The recommendations have been developed regarding the possibility of using the experience of Scandinavian countries in the educational process of extracurricular educational institutions of Ukraine.

Key words: *environmental education, sustainable development, non-formal education, institution of out-of-school education, non-formal education of Scandinavian countries.*

Стаття надійшла до редакції 20.06.2022
Стаття прийнята до публікації 15.08.2022